

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΕΦΟΡΕΙΑ ΕΝΑΛΙΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Διηγήσεις ζωής ενός ενάηλιου αμφορέα

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΕΦΟΡΕΙΑ ΕΝΑΛΙΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Εκπαιδευτικά προγράμματα

Μάϊος 2008

Συντελεστές

Γενικός συντονισμός: Δρ Καλλιόπη Πρέκα-Αλεξανδρή

Προϊσταμένη της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων

Κείμενο: Ιωάννα Κραουνάκη

Επιστημονική επιμέλεια: Θεώνη Δημητριάδου, Ιωάννα Κραουνάκη

Επιμέλεια φωτογραφιών: Πέτρος Βεζυρτζής

Σχεδιασμός - Επιμέλεια παραγωγής: Cítronió

Έκδοση: Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων

Copyright: Δρ Καλλιόπη Πρέκα-Αλεξανδρή

Δ. Αρεοπαγίτου & Ερεχθείου 59

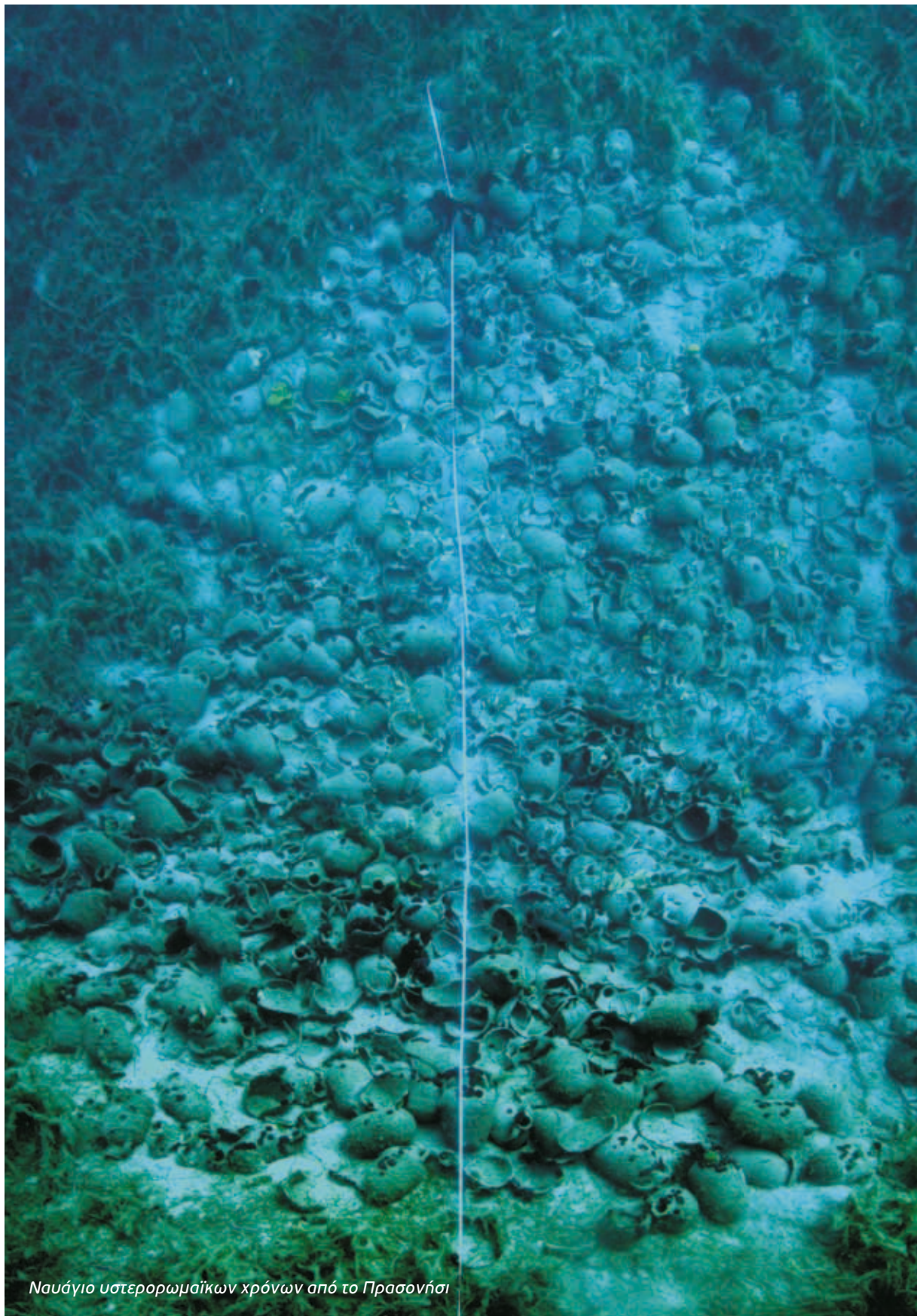
11742, Αθήνα, τηλ/fax: 210 9235707

Απαγορεύεται η ολική ή μερική αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή των κειμένων ή των φωτογραφιών του βιβλίου χωρίς την έγγραφη άδεια της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων και της συγγραφέως της έκδοσης.

Διηγήσεις ζωής ενός ενάλιου αμφορέα

Ναυάγιο υστερορωμαϊκών χρόνων από το Πρασονήσι

Από τη στιγμή που ο άνθρωπος δάμασε τα κύματα και άρχισε να ναυσιπλοεί με μονόξυλα και σχεδίες, πάνω στους θαλάσσιους δρόμους, αρχικά κοντά στη στεριά και με το φως του ήλιου, εργαλεία από οψιανό και άλλες σκληρές πέτρες, ζώα, δούλοι, μέταλλα, πολύτιμα υλικά, καρποί, σιτάρι, λάδι, κρασί, παστά ψάρια και άλλα προϊόντα μεταφέρονταν από αραξοβόλι σε αραξοβόλι, ικανοποιώντας τις ανάγκες αλλά και τη γνώση (αλφάβητο, θεωρίας είνεκεν) του ανθρώπου.

Τη δημιουργία του θαυμαστού κόσμου της θάλασσας πρωτοερμήνευσε η Θεογονία (Ήσιόδος, περ. 700 π.Χ.). Νηρέας, Νηρηίδες, Ωκεανίδες, Ποσειδώνας, Αφροδίτη είναι θεία πλάσματα που προσωποποιούν τις δυνάμεις της θάλασσας.

Στο μεταίχμιο του Μύθου και της Ιστορίας επιφανείς Έλληνες χρησιμοποιούν τους θαλάσσιους δρόμους για να πάρουν μέρος στις δύο πιο ονομαστές επιχειρήσεις του αρχαίου κόσμου - την Αργοναυτική Εκστρατεία και τον Τρωικό Πόλεμο. Αργώ είναι το όνομα του θαυμαστού πλοίου που ναυπηγήθηκε για να μεταφέρει τους Αργοναύτες στην Κολχίδα, το οποίο μιλούσε αλλά και προφήτευε. Στην Ιλιάδα αριθμούνται τα πλοία που προσάραξαν παρά θιν' αλός της Τροίας με τους ηγέτες του ελληνικού κόσμου. Η Οδύσσεια, ένας συναρπαστικός ποιητικός «περίπλους», διηγείται τις περιπλανήσεις του πολυμήχανου Οδυσσέα, βασιλιά της Ιθάκης, για να επιστρέψει στην πατρίδα του. Θαλάσσια τέρατα, όπως η Σκύλλα, η Χάρυβδη, αλλά και οι Σειρήνες, είναι προσωποποιήσεις των δυσκολιών που έκρυβαν τα θαλάσσια περάσματα, ενώ το ψευδώνυμο Ούτις, Κανένας (δανεισμένο ως Nemo στη σύγχρονη θαλάσσια λογοτεχνία) είναι μια από τις «μηχανές» του πρωταγωνιστή για να ξεπεράσει τις αντιξοότητες.

Τριήρεις, τετρήρεις και πεντηκόντοροι ναυπηγούνται στη συνέχεια για την εξάπλωση του ελληνισμού, λιμάνια κατασκευάζονται για την ασφάλεια της ναυσιπλοΐας και αγγεία διάφορων τύπων, κυρίως αμφορείς, επινοούνται για τη διατήρηση της ποιότητας των προϊόντων. Για την προστασία των μεταφορών θεσπίζονται κανόνες και σε καίριες θέσεις των διαδρομών ιδρύονται ιερά στα οποία αναθέτουν τις προσφορές τους οι ταξιδιώτες. Για τη συντόμευση των ταξιδιών αρχικά πυρσοί και στη συνέχεια φάροι επιτρέπουν τους πλοίες και πέραν της ημέρας. Εκτός από τα λιμάνια η εξέλιξη της τεχνολογίας των πλοίων έδωσε νέα ώθηση στις μεταφορές, στο εμπόριο, στην οικονομία, αλλά και στη διακίνηση των ιδεών.

Η αφήγηση των περιπετειών του αμφορέα, διήγημα της πολυτάλαντης αρχαιολόγου κ. Ιωάννας Κραουνάκη, προσπαθεί να μυήσει τους μικρούς μαθητές στον κόσμο της θάλασσας. Στην επιστημονική επιμέλεια του διηγήματος συμμετείχε και η αρχαιολόγος κ. Θεώνη Δημητριάδου, η οποία επί σειρά ετών εκπαιδεύει με πραγματική μαεστρία στα εργαστήρια της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων τους μικρούς μαθητές στα ενάλλα ευρήματα, «αποσφραγίζοντας τους αμφορείς», για να ξεχυθεί απ' αυτούς το πνεύμα της γνώσης.

Το περιεχόμενο του αμφορέα ήταν κρασί, ένα προϊόν που θεράπευσε, έτερψε αλλά και εξήψε τον μυθικό, ποιητικό, θρησκευτικό και δημιουργικό οίστρο των λαών.

Αθήνα, 2008

*Η Προϊσταμένη της
Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων
Καλλιόπη Πρέκα-Αλεξανδρή*

Η

ιστορία της ζωής μου που έχει διαρκέσει σχεδόν 2500 χρόνια ήταν γεμάτη περιπέτειες, που το μεγαλύτερο ενεργό μέρος ήταν συνδεδεμένο με το αρχαίο εμπόριο στο Αιγαίο, το υπόλοιπο με την Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων, που με ξανάφερε στο φως και προσδιόρισε την αξία μου. Από αντικείμενο εμπορίου με έκανε αντικείμενο πολιτισμού.

Από την αυγή του πολιτισμού η ζωή της Ελλάδας είναι δεμένη με τη **θάλασσα**, την αρχέγονη, την αιώνια την ανεξάντλητη. Η μισή ιστορία της Ελλάδας σκεπάζεται από το κύμα.

Οι πλούσιες γνώσεις για την ιστορία αυτή οφείλονται στο ερευνητικό έργο της υποβρύχιας αρχαιολογίας.

Επίσημος κρατικός φορέας, προστασίας και ανάδειξης του υποβρύχιου αρχαιολογικού πλούτου είναι από το 1976 η Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων, που ανήκει στο Υπουργείο Πολιτισμού.

Η λέξη ενάθλιος είναι σύνθετη προερχόμενη από την πρόθεση "εν" και την λέξη "άθλις" που σημαίνει **θάλασσα**.

Βασική αρμοδιότητα της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων, είναι η εντόπιση και έρευνα των ναυαγίων αρχαίων πλοίων, οικισμών ή αρχαίων κτισμάτων και λιμανιών, ευρισκομένων εντός θαλασσών, λιμνών και ποταμών, η μέριμνα για την διασφάλιση αυτών, η ανέλκυση ναυαγίων και η μελέτη των εμπορικών και πολιτιστικών συναλλαγών, που πραγματοποιήθηκαν στη Μεσογειακή λεκάνη, για να συνδέσει το χθες με το σήμερα, στενίζοντας το αύριο.

Το αύριο στενίζω κι εγώ ο αμφορέας χωρίς όνομα, που με την διήγηση μου θα σας ταξιδέψω χρόνια πίσω, εξιστορώντας μια ζωή άρρηκτα δεμένη με αυτή τη **θάλασσα** την αρχαία.

Αττική κύλιξ μελανόμορφη του Εξηκία,
550-530 π.Χ.

Γεννήθηκα τον 5^ο αιώνα π.Χ. στην αρχαία Μένδη, στα παράλια της Χαλκιδικής. Όνομα κανείς δεν μου έδωσε, γιατί με κανέναν δεν απόκτησα ιδιαίτερη συναισθηματική σχέση. Πλάσθηκα από τη γόνιμη αυτή γη και από νερό από τα χέρια ενός έμπειρου αγγειοπλάστη. Πρώτα πλάσθηκε το σώμα μου, μετά στηρίχθηκε επάνω ο λαιμός και τέλος στους ώμους μου προσαρμόστηκαν οι λαβές και η οξυπύθμενη απόληξη μου, που αποτελεί την μη στέρεη βάση μου. Στέγγωσα από την θαλασσινή αύρα και ψήθηκα στον κεραμικό κλίβανο σε υψηλές θερμοκρασίες. Η φωτιά που τύλιξε την πηλίνη μορφή μου σταθεροποίησε το σώμα μου μετατρέποντας την άργιλο σε κεραμική.

Από τα πρώτα κιόλας χρόνια της ζωής μου ταξίδεψα από τον τόπο μου σε όλα τα μέρη της Ανατολικής Μεσογείου κουβαλώντας στο κορμί μου τον οίνο τον αρχαίο της πατρίδας μου, αλλά κι άλλων πατρίδων. Έτσι όπως πότιζε το κρασί το πηλινό σώμα μου, είχα την αίσθηση πως ήμουν μονίμως μεθυσμένος. Την εικόνα ενός μεθυσμένου αμφορέα μπορείτε να την φανταστείτε. Ευτυχώς που ήμασταν δεμένοι ο ένας δίπλα στον άλλο και ακινητοποιημένοι, αλλιώς θα έκανα με την οξυπύθμενη απόληξη μου πιρουέτες στην κουपाστή. Ήμασταν τοποθετημένοι ο ένας δίπλα στον άλλο σε σειρές σαν στρατιωτάκια ακούνητα, αμίλητα, αγέλαστα. Η πρώτη σειρά ήταν δεμένη και οι οξυπύθμενες απολήξεις στερεωνόντουσαν με φύλλα, ξύλα και κλαδιά. Από πάνω ακολουθούσαν οι άλλες σειρές.

Ο προορισμός μας δεν ήταν μόνο η μεταφορά του κρασιού αλλά και του πολύτιμου λαδιού από τις γευστικές ελιές της Μεσογείου. Εκτός από αυτά τα προϊόντα σε άλλα ξαδέρφια μας αποθηκεύονταν δημητριακά, όσπρια, παστά ψάρια, αλλιά και μέλι.

Τα ταξίδια μου αυτά δεν ήταν ποτέ μοναχικά. Είχα συντροφιά εκτός από τους χιλιάδες άλλους αμφορείς και το πλήρωμα του πλοίου.

Το ξύλινο σκαρί που μας μετέφερε ανήκε στον τύπο των εμπορικών πλοίων της εποχής με κωπηλάτες και περήφανα πανιά.

Στα μεγάλα μας ταξίδια για να καταπολεμήσουμε την ανία μας ανταλλάσσαμε ιστορίες από τις εμπειρίες και τις γνώσεις του παρελθόντος μας. Εμένα μ' άρεσε να διηγούμαι για τα καράβια του παρελθόντος, όπως είχε φτάσει

η εικόνα τους στ' αυτιά μου από τους προγόνους μου.

Η **θάλασσα** είναι εκείνη που χωρίζει αλλά και ενώνει τους πολιτισμούς, όταν καταφέρουν να την διασχίσουν. Όπως μου έλεγαν οι πρόγονοι μου, ο άνθρωπος στα πρώτα του πολιτισμικά βήματα προσπάθησε από πολύ νωρίς να ξεπεράσει το εμπόδιο αυτό με τη δημιουργία απλών μορφών πλεούμενων, όπως το μονόξυλο ή η σχεδία, για να φτάσει στην τελειότητα των ξύλινων σκαριών της Κλασικής εποχής, τις αρχαίες τριήρεις, που οι κατασκευαστικές τους δομές χρησιμοποιούνται μέχρι σήμερα για την κατασκευή των τελευταίων ξύλινων καϊκιών στο Αιγαίο, που τείνουν πλέον προς εξαφάνιση.

Μου έλεγαν λοιπόν ότι το αρχαιότερο ταξίδι στο Αιγαίο, την εποχή εκείνη την πανάρχαια την Μεσολιθική (γύρω στο 8000π.Χ), από το Σπήλαιο Φράγχθι της Αργολίδας στη Μήλο, όταν άνοιγαν οι δρόμοι του εμπορίου του οψιανού, πραγματοποιήθηκε πιθανά από ένα πλοίο κατασκευασμένο από πάπυρο, όπως οι κερκυραϊκές παπυρέλλες.

Αντίγραφο καλαμένιου σκάφους που χρησιμοποιήθηκε για μεταφορές στο Νείλο και μία μορφή του ήταν σε χρήση μέχρι τον 20ο αιώνα στην Κέρκυρα.

Στα νεολιθικά χρόνια, αρχίζουν τα πλοία να παίρνουν την πρώτη τους πρωτόγονη μορφή, ενώ υπάρχουν ενδείξεις ανταλλακτικής μορφής εμπορίου που συνδέουν την Ηπειρωτική Ελλάδα με την Μακεδονία, τα Βαλκάνια, την Κρήτη, την Μ. Ασία.

Στα νησιά των Κυκλάδων μας, που αποτελούν τους κρίκους της ιστορικής σύνδεσης Ευρώπης και Ασίας, στα χρόνια του Κυκλαδικού Πολιτισμού, μακριά και στενά πλοία με μεγάλα κουπιά, υψηλή πρύμνη με έμβλημα σε σχήμα ψαριού και πλώρη με έμβολο, όπως απεικονίζονται χαραγμένα στα περίφημα τηγανόσχημα σκεύη, διασχίζουν το Αιγαίο πέλαγος, έχοντας σαν ορμητήρια τα φυσικά λιμάνια των νησιών τους, ανοίγοντας νέους ορίζοντες στη ναυσιπλοΐα.

Τα πανιά σύμφωνα με τους φίλους μας τους αρχαιολόγους δεν εμφανίζονται νωρίτερα από την 2η χιλιετηρίδα.

Οι εμπορικές σχέσεις των Κυκλαδιτών επεκτείνονται μέχρι τις ακτές της Καρίας και την Ιασό, μέχρι τις παραδουνάβιες περιοχές, την Αζοφική θάλασσα και την Αδριατική, και μέχρι τις Βαλθεαρίδες.

Τα πλοία της εποχής αυτής εξυπηρετούσαν πολλές και βασικές ανάγκες του Αιγαίου, όπως τη μεταφορά προϊόντων, την επικοινωνία και τη μετακίνηση, το ψάρεμα αλλά και την άμυνα.

Στα χρόνια της Μινωικής θαλασσοκρατορίας θεαματική είναι η εξέλιξη των πλοίων. Από τη 2η χιλιετία το πλοίο εμφανίζεται με την εξελιγμένη του μορφή, όπως τρόπιδα, πέτσωμα, νομείς, κουπαστές, ιστό, πανί και πλευρι-

Τηγανόσχημο σκεύος από τη Χαλανδριανή της Σύρου με εγχάρακτο πηλό, ΠΚ II περίοδος 2800-2300 π.Χ.

κά πηδόλια. Επιπλέον ήταν κωπήλατα με 20 περίπου κουπιά σε κάθε πλευρά.

Πρόσθετες πληροφορίες για τα πηλοία της Μινωικής Εποχής μας δίνουν οι παραστάσεις πάνω σε σφραγιδόλιθους.

Ακόμη και στα χρόνια της μεγάλης ακμής δεν βρίσκουμε οργανωμένο πολεμικό ναυτικό. Φαίνεται ότι τα εμπορικά καράβια είχαν τον κατάλληλο εξοπλισμό για άμυνα και επίθεση σε περίπτωση ανάγκης.

Τα μινωικά πηλοία διασχίζουν το Αιγαίο και την Ανατολική Μεσόγειο μεταφέροντας ξυλεία, ελαιόλαδο, κρασί, κεραμικά σκεύη, χαλκό σφυρήλατο και ιδρύουν πολυάριθμους ναυτικούς σταθμούς και αποικίες.

Στις τοιχογραφίες του Ακρωτηρίου της Θήρας, στο Δωμάτιο 5 της Δυτικής οικίας παρι-

στάνεται ένας ολόκληρος στόλος της μεγάλης τότε θαλασσοκράτειρας Κρήτης, χωρίς να αποκλείεται να ήταν και Μυκηναϊκός, που χρονολογείται στα μέσα του 16ου αι. π.Χ.

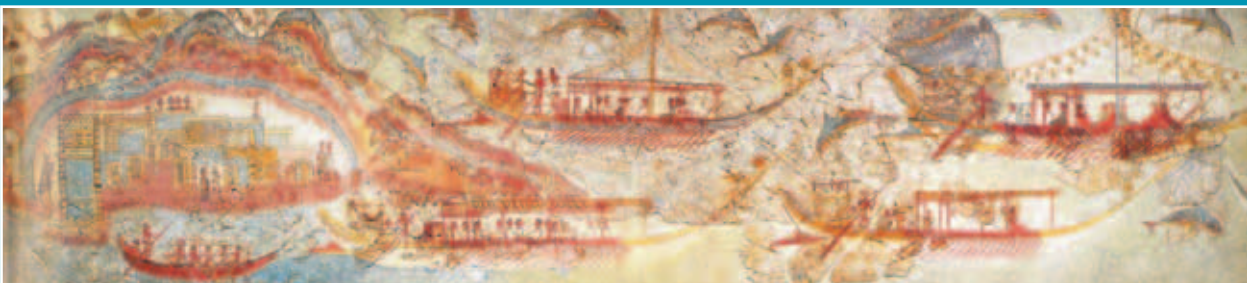
Η μινωική ναυτική παράδοση επιδρά στη διαμόρφωση του μυκηναϊκού πολιτισμού. Από τα μέσα του 16ου αι. οι Μυκηναίοι ταξιδεύουν προς όλες τις κατευθύνσεις, ενώ τα προϊόντα τους φθάνουν σε απομακρυσμένες περιοχές όπως η Αγγλία, η Δανία και τα παράλια της Βαλτικής. Στο β' μισό του 14ου αιώνα και το 13° αιώνα π.Χ. η ηγεμονία τους απλώνεται σε ολόκληρη τη λεκάνη της Μεσογείου, από την Κύπρο και τον Εύξεινο Πόντο ως τις ακτές και τα νησιά της δυτικής Μεσογείου.

Για τα ταξίδια τους σε μέρη και λαούς μακρινούς οι Μυκηναίοι δημιουργούν νέα εξελιγμένα πηλοία. Είναι κωπήλατα με πανιά, πηδόλιο, ιστό και με υπερυψωμένη την πρύμνη και την πλώρη. Κάποια πηλοία είναι πολεμικά με επίμηκες σχήμα και έμβολο και άλλα, πιο στρογγυλά, είναι εμπορικά ή προορίζονται για άλλες χρήσεις.

Μυκηναϊκό ομοίωμα πηλοίου

Απεικόνιση πηλοίων από τοιχογραφία της Δυτικής Οικίας του Ακρωτηρίου της Θήρας, 1550-1500 π.Χ.

Λεπτομέρεια από μαρμάρينو ανάγλυφο, γνωστό ως ανάγλυφο Λένορμαν, με σκηνή από τριήρη, 410-400 π.Χ.

Μια αναγέννηση της ελληνικής ναυσιπλοΐας παρουσιάζεται από τον 8^ο αιώνα π.Χ. Η εποχή του μεγάλου αποικισμού από την Σικελία και την Ιβηρική ως τη Βόρεια Αφρική, τη Συρία και τον Εύξεινο Πόντο σημαίνει την αρχή των ιστορικών χρόνων για την Ελλάδα, που συνδέονται στενά με την ναυτική τέχνη. Γοργοτάξιδα πλοία, πολεμικά (μακραί νήες) αλλά και εμπορικά (στρογγύλα) μεταφέρουν πολεμιστές, οικιστές και αγαθά, διασχίζοντας με τη βοήθεια του ανέμου ή με κουπί τις θάλασσες. Ελαφρά και στενόμακρα με έμβολο τα πρώτα, ευρύτερα, βαθύτερα και ψηλότερα τα άλλα για εξοικονόμηση χώρου για τα εμπορεύματα.

Στην περίοδο αυτή συναντούμε συχνότερα τα πλοία τριακόντορος και πεντηκόντορος με τριάντα κουπιά η πρώτη και πενήντα η δεύτερη, βρίσκουμε όμως και άλλα πλοία όπως η εικοσάκωπος, πλοίο με δέκα κουπιά

σε κάθε πλευρά. Τα πλοία αυτά θα παραμείνουν στο προσκήνιο για αρκετούς αιώνες, η πεντηκόντορος έως τον 3^ο π.Χ. αιώνα ενώ η

τριάκοντορος έως και τον επόμενο.

Οι νέες δυνατότητες κάνουν τις θαλάσσιες οδούς πολιτιστικούς αγωγούς ενέργειας, γνώσης και ευημερίας.

Αργότερα εμφανίζονται τα διήρη πλοία, με δύο σειρές κουπιών που θα παραμείνουν για πάνω από 1500 χρόνια σε ενέργεια, όπως γνωρίζουμε από την παρουσία των βυζαντινών δρομώνων, που ήταν πλοία με διπλές σειρές κουπιών.

Η διήρης υπήρξε πρόδρομος της τριήρους, η οποία εμφανιζόμενη στο τέλος της αρχαϊκής περιόδου αποτέλεσε την δόξα του αθηναϊκού στόλου στην Κλασσική περίοδο κι επικράτησε στη Μεσόγειο περισσότερο από 1000 χρόνια.

Ήταν μια "μακρά ναυς", (με μεγ. μήκος σύμφωνα με τις εκτιμήσεις 37μ.), ένα πανίσχυρο, εξαιρετικά γρήγορο κι ευέλικτο πολεμικό σκάφος με μέσο προώσεως τα κουπιά. Διέθετε 170 κουπιά, από 85 σε κάθε πλευρά και τρεις επάλληλες σειρές με έναν κωπηλάτη για κάθε κουπί. Για ιστιοπλοΐα διέθετε έναν κύριο ιστό με μεγάλο τετράγωνο πανί κι ένα μικρότερο προς την πλώρη. Για την πηδαλιούχηση διέθετε δύο τιμόνια, ένα από κάθε πλευρά της πρύμνης με μορφή ειδικών πολύπλοκων κουπιών.

Ύστερος Γεωμετρικός Βοιωτικός κρατήρας με παράσταση διήρους, 710-700 π.Χ.

Ο κύριος οπλισμός της ήταν το φοβερό της έμβολο στην πλήρη με ισχυρή μεταλλική επένδυση κι έφερε διάφορα εκηβόλα όπλα, στα οποία αργότερα προστέθηκαν καταπέλτες και δελφίνες.

Η ανάπτυξη των μεγάλων εμπορικών ναυτικών κέντρων στους αρχαϊκούς, κλασικούς, ελληνοιστικούς χρόνους είχε σαν συνέπεια την ανοδική πορεία της ναυτιλίας και ναυπηγικής, συνοδευόμενη ασφαλώς και από την αύξηση του αριθμού των ναυαγίων.

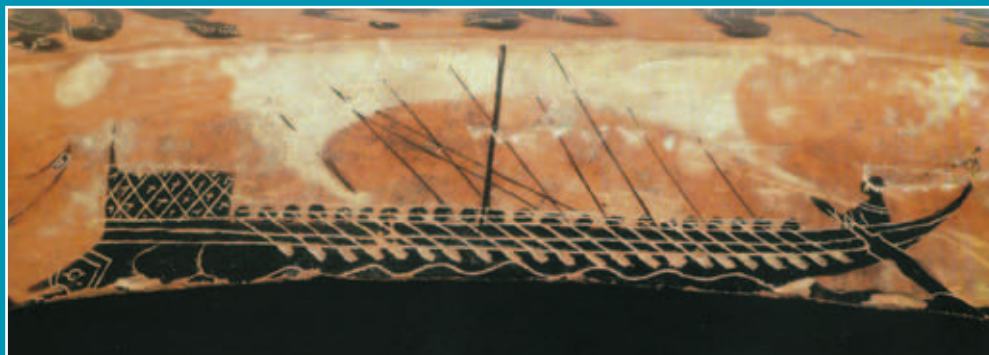
Στα τέλη του 6ου και στις αρχές του 5ου αιώνα π.Χ. η ανάδυση μιας νέας δύναμης που στηρίζει την ισχύ της στη ναυτική υπεροχή σημαδεύει την αρχή του κλασικού πολιτισμού. Η δημοκρατική πόλη των Αθηνών, μετά τη νίκη της Σαλαμίνας, την οργάνωση του λιμανιού του Πειραιά και την οικοδόμηση των Μακρών

Εμπορικό πλοίο. Λεπτομέρεια από Αττική μελανόμορφη κύλικα, 510 π.Χ.

τειχών, που συνδέουν την πόλη με το επίνειο της, αναδεικνύεται σε ηγεμονική δύναμη ανάμεσα στους Έλληνες.

Τα εμπορικά της πλοία μεταφέρουν τα προϊόντα της αττικής γης και βιοτεχνίας στις αγορές όλου του τότε γνωστού κόσμου. Δημητριακά, κατασκευαστική ξυλεία για τα ναυπηγεία, διάφορα μεταλλεύματα που φθάνουν από την Αίγυπτο, την Κυρηναική, τον Πόντο, την Ιβηρική χερσόνησο ξεφορτώνονται στο λιμάνι του Πειραιά, ενώ τα αθηναϊκά προϊόντα ταξιδεύουν σε όλο τον τότε γνωστό κόσμο.

Πεντηκόντορος με πανιά και κωπηλάτες. Από το εσωτερικό του χείλους μελανόμορφου δίνου, 550-530 π.Χ.

Έτσι όπως συνέχιζα τη διήγηση μου για τα πλοία όλων των εποχών, που όργωσαν την Μεσόγειο φορτωμένα υλικά αγαθά, όνειρα κι ελπίδες, είδαμε τον ουρανό να σκοτεινιάζει σιγά-σιγά κι ακούσαμε τις πρώτες σταγόνες της βροχής να χτυπάνε ρυθμικά το κατάστρωμα σαν τύμπανα αφρικάνικα.

Όπως δυνάμωνε ο ήχος της βροχής, αρχίζαμε να κλυδωνιζόμαστε σαν καρυδότσουφλα. Τα κύματα θεριεύανε και πέφτανε ορμητικά πάνω στο πλοίο μας. Το πλήρωμα έτρεχε πανικόβλητο να κατεβάσει τα πανιά, να μην τα ξεσχίσει η καταιγίδα που πλησίαζε απρόσκλητη. Δεν πρόλαβαν όμως γιατί ένας κεραυνός έσπασε τα κατάρτια στα δυο και τσάκισε τα πανιά, που ο άνεμος τα κουρέλιαζε με την ορμή του.

Ήταν η στιγμή που μέσα από τα φινιστρίνια αντικρίσαμε τον θεό της θάλασσας, τον Ποσειδώνα, να αναδύεται από την φουρτουνιασμένη θάλασσα με την τρίαινα του, άγριος και επιθετικός, λουσμένος από το φως της αστραπής που μόλις φώτιζε τον ορίζοντα.

Όπως βυθιζόταν η πρύμνη, η τάξη μας ταρασσόταν. Άρχισε ο ένας αμφορέας να γέρνει πάνω στον άλλο. Μερικά πώματα εκσφενδονίζονταν. Το κόκκινο κρασί χυνόταν σαν το αίμα στο θαλασσινό νερό και το λάδι άφηνε ανεξίτηλες κηλίδες.

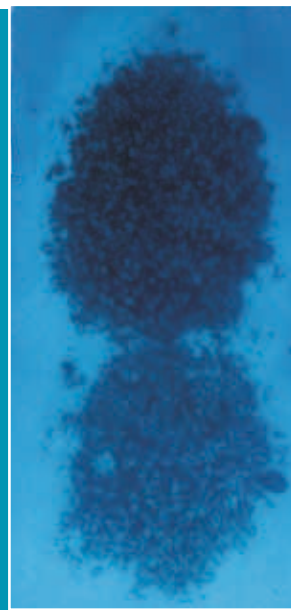

Η τελική καταστροφή δεν άργησε. Σε λίγο ό,τι είχε απομείνει από το ξύλινο σκαρί που μας μετέφερε, χωρίς να φθάσει ποτέ στον προορισμό του, ακούμπησε πάνω στον αμμώδη βυθό του πελάγους, στα 35 μέτρα, κι έμεινε εκεί μαζί με το φορτίο του, δηλαδή εμάς για πολλούς αιώνες.

Άλλαξε από τότε το φυσικό μας περιβάλλον. Μας σκέπασε το υγρό στοιχείο. Ευτυχώς που ξέραμε να αναπνέουμε και μέσα στο νερό. Αντί για Δύση και Ανατολή του φωτοδότη ήλιου η διάθλαση μόνο κάποιων θαμπών ακτινών του έφθαναν στα μάτια μας. Αντί για τους γλάρους που ακολουθούσαν τα ταξίδια μας, ψάρια μικρά και μεγάλα περνούσαν ανάμεσα μας και κανένα χταπόδι φώλιαζε στην καρδιά μας. Όπως περνούσαν οι αιώνες η αρχαία άμμος σκέπαζε τα κορμιά μας και χωνόταν

στα σωθικά μας, ενώ θαλάσσιες "επιστρώσεις" κεντούσαν την κορμοστασιά μας.

Όπως ήμασταν βυθισμένοι στη σιωπή του βυθού η μόνη φωνή που ακουγόταν και πάλι ήταν η δική μου, που ήθελε να συνεχίσει τις ιστορίες που μας άφησε στη μέση η καταιγίδα.

Φωτομωσαϊκό Βυζαντινού ναυαγίου από τις Β. Σποράδες

Τα λιμάνια

Λιμενοβραχίονας στη Μυτιλήνη
κλασικής εποχής

Έτσι άρχισα να τους μιλώ για τους τύπους των λιμανιών που χωρίζονταν στα εμπορικά, που γνωρίζαμε, και στα πολεμικά.

Η σημασία που αποκτά το ναυτικό με την πάροδο του χρόνου καθώς και το σημαντικό κόστος κατασκευής του δημιουργεί την ανάγκη για ασφαλή λιμάνια, όπου τα σκάφη αυτά να κατασκευάζονται, επισκευάζονται και να φυλάσσονται κατά την χειμερινή περίοδο, κατά την οποία παρέμεναν ανενεργά.

Η ανάγκη αυτή οδηγεί στη γένεση του τύπου του "κλειστού λιμένα", ο οποίος χαρακτηρίζει την Κλασική περίοδο, ενώ θα συνεχίσει να υφίσταται και στην Ελληνιστική Εποχή. Λιμενοβραχίονες από κυβόλιθους, αρμοσμένους μεταξύ τους με τη χρήση μεταλλικών συνδέσμων, οι οποίοι εδράζονταν σε λιθορριπές προστάτευαν κυρίως τους πολεμικούς λιμένες. Πάνω σε αυτούς έβαιναν τα τείχη της πόλης, που κατέληγαν συνήθως σε πύργους. Διέθεταν νεώσοικους για τη φύλαξη των πολεμικών σκαφών και συχνά σκευοθήκες για τη φύλαξη των μετακινούμενων μερών των πλοίων. Η είσοδος συνήθως έκλεινε με αλυσίδα.

Οι εμπορικοί λιμένες χαρακτηρίζονταν εκτός από τις προβλήτες φορτοεκφόρτωσης από σειρά Εμπορείων κατά μήκος της ακτής.

Αναμένοντας τους ενάθλιους

Ποιός νιαζόταν όμως τώρα πια για όλα αυτά; Το λιμάνι σαν προορισμός είχε χαθεί για πάντα για μας. Βυθισμένοι όλοι μας στην ανία της αχρηστίας και στο πένθος μας σαν μόνη μας ελπίδα να ξαναδούμε το φως είχαμε τους αρχαιολόγους και μάλιστα τους ενάθλιους.

Για εκείνους η ευτυχισμένη στιγμή του εντοπισμού και της ανασκαφής ενός ναυαγίου είναι συνδεδεμένη με μία τραγική στιγμή της δικής μας ιστορίας και του βυθισμένου πλοίου αλλά και της πάλης των ανθρώπων του με τα καιρικά φαινόμενα, όπως και τις περισσότερες φορές του πνιγμού τους.

Η επιστήμη όμως μερικές φορές αποστασιοποιεί μέσω του χρόνου τις τραγικές στιγμές των ανθρώπων.

Κατά διαστήματα είχαμε επιδρομές από δύτες αρχαιοκάπηλους που άρπαζαν βίαια κάποιους αμφορείς από τους συντρόφους μας με απώτερο σκοπό την εμπορία τους. Μου θύμιζε το εμπόριο των σκλάβων. Δεν θα τους ξαναβλέπαμε πια ποτέ, γιατί δεν γνωρίζαμε σε ποιόν ιδι-

Ναυάγιο 13^{ου} αι. μ.Χ. από τη Ρόδο

οκτήτη θα κατέληγαν. Όσο κι αν τους παρακαλούσα να μας αφήσουν ήσυχους μέχρι να 'ρθουν οι επιστήμονες και οι αρχαιολόγοι, εκείνοι δεν μου έδιναν καμία σημασία. Παράλληλα έκανα έκκληση στους ψαράδες που κατά λάθος μας άρπαζαν στα δίκτυα τους, να μας επιστρέψουν στη φυσική μας θέση, γιατί αποκόβοντας μας από το περιβάλλον μας, θα χάνονταν όλες οι πληροφορίες της προέλευσής μας και της σημασίας μας, που ήταν χρήσιμες για την ιστορία μας και τους αρχαιολόγους που την συνθέτουν.

Αναμένοντας τους ενάλιους Ο εξοπλισμός των εναλίων

Κάποια
μέρα του 20^{ου}
αιώνα μ.Χ.,
2500 χιλιάδες

χρόνια σχεδόν μετά το ναυάγιο
μας, είδαμε κάτι περίεργα όντα
να κατεβαίνουν στο βυθό μας.

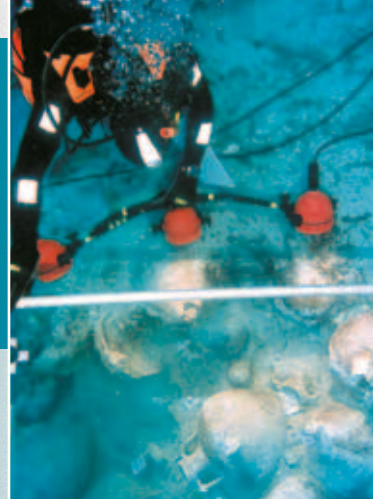
Φορούσαν στολές μαύρες, χρω-
ματιστά βατραχοπέδιλα, κάτι ζώ-
νες με βάρη στη μέση, μαχαίρι
δεμένο στη γάμπα, χρωματιστό
τζάκετ (τον ρυθμιστή πλευστό-
τητας), που πάνω του ήταν συν-
δεδεμένα ένα σωρό λαστιχένια
καλώδια, άλλα κατέληγαν στον
αναπνευστήρα, άλλα σε πυξίδα,
άλλα σε ηλεκτρονικό κομπιού-
τερ, άλλα σε μια μεταλλική
μπουκάλα που κουβαλούσαν
στην πλάτη τους. Από το στόμα
τους έβγαιναν χιλιάδες φυσαλί-
δες, που όπως ανέβαιναν προς
την επιφάνεια μεγάλωναν.

Τέτοια όντα δεν είχαμε ξαναδεί
στην απειρόχρονη ζωή μας. Από

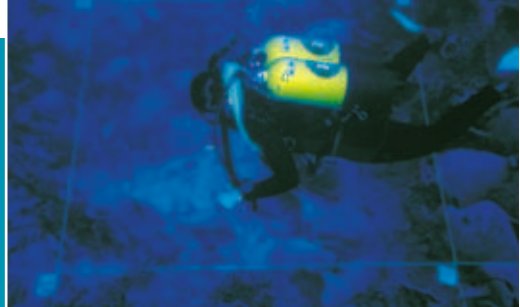
την μυρωδιά τους όμως καταλά-
βαμε πως ήταν άνθρωποι γήινοι
και όχι εξωγήινοι. Στις στολές
τους πάνω αναγραφόταν "Εφο-
ρεία Εναλίων Αρχαιοτήτων".
Ήταν οι αρχαιολόγοι, οι σωτή-
ρες μας.

“Όπως τους έβλεπα τους σύγ-
χρονους αυτούς δύτες, θυμό-
μουν εκείνους που ερχόντουσαν
πριν δυο αιώνες με τα σκάφαν-
δρα που συνδέονταν για να
παίρνουν αέρα με μια σωλήνα
με την επιφάνεια.

Η αυτόνομη αναπνευστική συ-
σκευή των Κουστώ και Γκανιάν
υπήρξε μεγάλη καινοτομία στην
κατάδυση και χάρισε ευκίνησία
στον δύτη.

Αναμένοντας τους ενάθλιους Υποβρύχια ανασκαφή

Για πολλές ημέρες κατέβαιναν στο βυθό μας οι ενάθλιοι πάντα ανά δύο. Άλλοι κρατούσαν σημειώσεις σε πλαστικές πινακίδες με μοθύβι faber, άλλοι με μετροταινία μετρούσαν την επιφάνεια που ήμασταν ξαπλωμένοι, εμείς οι αμφορείς, για να μας τοποθετήσουν μέσα σε κάρναβο, δηλαδή σε τετράγωνα ένα επί ένα μέτρο, αριθμημένα και με προσανατολισμό στο Βορρά. Σ' αυτή την κατάσταση άρχισε ο ενάθλιος αρχιτέκτων να μας σχεδιάζει σε αδιάστατο χαρτί. Άλλες ειδικότητες ήταν οι φωτογράφοι, οι τοπογράφοι-μηχανικοί, υποβρύχιοι συντηρητές και φυσικά οι δύτες.

Η όλη εικόνα της υποβρύχιας ανασκαφής με τις καταδύσεις-αναδύσεις ανά ζευγάρια και μετακινήσεις με ευελιξία μέσα στο νερό έμοιαζε με χορικά αρχαίου δράματος.

Την άλλη μέρα μια μεγάλη σωλήνα που έφτανε από την επιφάνεια, το air lift, όπως το έλεγαν, άρχισε να ρουφά την άμμο που μας σκέπαζε και να αποκαλύπτει σιγά-σιγά τα μουδιασμένα μας κορμιά.

Η ειδοποιός διαφορά από τις χερσαίες αρχαιολογικές έρευνες είναι το υγρό στοιχείο, που συνδέεται με τις υποθαλάσσιες αιωρήσεις των σωμάτων χωρίς βαρύτητα προς εξερεύνηση αρχαιοτήτων με φόντο τη μαγεία του βυθού.

Η στρωματογραφία των χερσαίων ανασκαφών καταργείται κι αντικαθίσταται από στρώματα άμμου, πακτώματα και θαλάσσια βλάστηση που σκεπάζουν την αρχαία σιωπή.

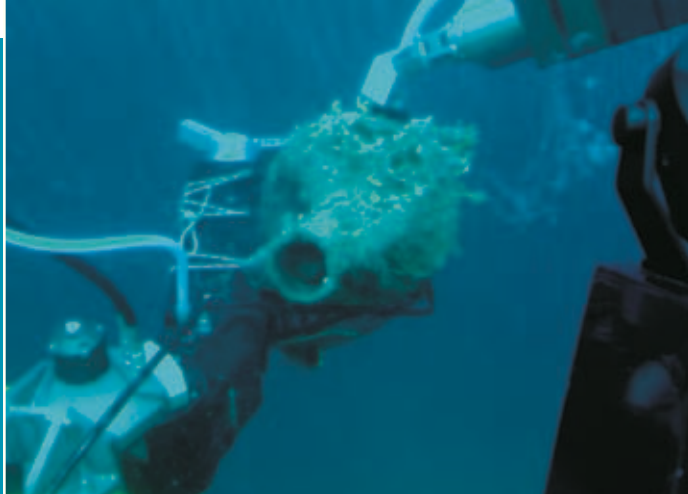
Στη γλώσσα της υποβρύχιας αρχαιολογίας το ρήμα "σκάβω" αντικαθίσταται από το "αναρροφώ", η δε σκαπάνη από την "αντλία".

Υποβρύχιος κάρναβος

Αναμένοντας τους ενάλιους Τα Βαθυσκάφη

Ανέλκυση αμφορέα
από Βαθυσκάφος

Από τα ψάρια του βυθού έμαθα ότι στη σύγχρονη εποχή μας ανασκαφικές έρευνες γίνονται με βαθυσκάφη και ρομπότ που μπορούν να φθάσουν και πάνω από 600μ. βάθος. Η ανάπτυξη της τεχνολογίας δίνει με αυτόν τον τρόπο τη δυνατότητα της εξερεύνησης ναυαγίων σε μεγάλα βάθη, όπου αποκλείεται να φθάσει ο άνθρωπος. Οι μεταλλικοί βραχίονες του ρομπότ, που καθοδηγείται από το σκάφος υποστήριξης, που βρίσκεται στην επιφάνεια, αντικαθιστώντας την ανθρώπινη αγκαλιά, σηκώνουν με μηχανική δύναμη τους αμφορείς ή ακόμη και μεγαλύτερα αντικείμενα, όπως μία σαρκοφάγο, και την φέρνουν στην επιφάνεια.

Το Βαθυσκάφος Θέτις του Ελληνικού Κέντρου Θαλάσσιων Ερευνών

Αφού είχαν ρουφήξει οι ενάγη-
οι με την αντλία τους την άμμο από
πάνω μας άρχισαν να δένουν πλα-
στικές καρτέλες στις λαβές μας με
την προέλευση από το τετράγωνο
του καννάβου που ανήκαμε. Έναν-
έναν μας ανέβαζαν στην επιφάνεια
με τη μέθοδο του "μπαλονιού".

Έφθασε και η σειρά μου. Επειδή το
φορτίο μου ήταν βαρύ, με έδεσε
από τους ώμους και από την βάση
μου την σβουρικτή με σχοινιά και
τις άκρες του σχοινιού τις έδεσε σ'
ένα "μπαλόνι", που το φούσκωσε με
αέρα και μ' έστειλε στην επιφάνεια.
Αυτό το ολιγόωρο ταξίδι θα μου μεί-
νει αξέχαστο, ήταν σαν τα ταξίδια με
τα αερόστατα ανεστραμμένο. Ένα
ταξίδι λίγων λεπτών με χώριζε από
την αιωνιότητα.

Ανέλκυση ευρημάτων με μπαλόνι

ΔΙΣΑΝΔΡΟΠΙΣ ΛΥΙΣ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑ

Συντήρηση αμφορέα

Φ

θάνοντας στην επιφάνεια του νερού τυφλώθηκα από το δυνατό φως του ήλιου, που είχα τόσους αιώνες να αντικρίσω κλεισμένος στη θαλάσσια φυλακή του ναυαγισμένου караβιού. Όταν ένοιωσα τις ακτίνες του να περιλούουν το μουδιασμένο μου κορμί, από τα μάτια μου άρχισαν να τρέχουν δάκρυα καυτά, δάκρυα αλμυρά σαν την θάλασσα, δάκρυα φυλακισμένα αιώνες κάτω στο βυθό, δάκρυα συγκίνησης για την αναγέννηση μου και την επιστροφή στη γη μου.

Συντήρηση μολύβδινης άγκυρας

Στη στεριά με παρέλαβαν οι συντηρήτριες. Μ άφησαν να μου λιάσω για να ασφατωθώ. Μετά άρχισαν να χτυπούν με ξύλινα σφυράκια απαλά το π ήλινο σώμα μου για να φύγουν τα πρώτα πακτώματα, οι θαλάσσιες επικαλύψεις, που είχαν δημιουργηθεί μετά από τόσους αιώνες παραμονής στο βυθό. Δεν πόναγα αλλά αντίθετα ανακουφίζόμουν, αφού άρχιζε σιγά-σιγά να αποκαλύπτεται η επιδερμίδα μου και να αναπνέει. Απομακρύνονταν τα νεκρά κύτταρα, για να φανεί η λεία μου επιδερμίδα. Ήταν κάτι σαν Peeling. Όταν έβγαλαν τα νυστέρια τρόμαξα. Παρόλα αυτά η επέμβαση ήταν ανώδυνη.

Η επόμενη κίνηση ήταν η αποστολή μου στα εργαστήρια συντήρησης της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων στους πρόποδες της Ακρόπολης. Τη στιγμή που με έβγαζαν από το φορτηγό πρόλαβα να αντικρίσω τον Ιερό Βράχο. Δάκρυα έλουσαν π ήλι το ανατριχιασμένο από τη συγκίνηση π ήλινο κορμί μου.

Μπαίνοντας στο κτίριο της συντήρησης με έστησαν σε μια σιδερένια βάση και με τον καιρό δέχτηκα και το δεύτερο μέρος των εργασιών συντήρησης μου. Οι εργασίες καθαρισμού συνεχίστηκαν και σιγά-σιγά άρχισαν να αποκαλύπτονται εκτός από την λεία μας επιδερμίδα, σφραγίσματα στις λαβές μας ή στους ώμους μας, που δήλωναν τους ιδιοκτήτες, την προέλευση, το περιεχόμενο η ακόμη και την εποχή κυκλοφορίας μας. Αυτά γίνονταν πριν το ψήσιμο μας. Εκτός από τα σφραγίσματα αυτά αποκαλύπτονταν σε μεταγενέστερους αμφορείς, ρωμαϊκών κυρίως χρόνων, εγχαράξεις που χαράσσονταν μετά το ψήσιμο ή σπανιότερα γραπτές επιγραφές από μαύρο μελάνι, που η διατήρησή τους ήταν δύσκολη.

Εκτός από εμένα που ήμουν ακέραιος υπήρχαν κι άλλοι συγκάτοικοι που ήταν κομμάτια και θρύψαλα. Αυτούς τους άπλωναν πάνω σε πάγκους και προσπαθούσαν να τους συγκολλήσουν σαν παζλ.

Ενάγλια ευρήματα

Η κόρη της Καλύμνου, 4^{ος} π.Χ. αι.

Αριστερά, το χάλκινο δεληφίνι της Καλύμνου, ελληνιστική εποχή. Πάνω, χάλκινο άγαλμα από την Κύθνο 3^{ος}-4^{ος} π.Χ.

Ο Σκεπτόμενος έφηβος, 1ος π.Χ.-1μ.Χ. αιώνας

Τ

αφορτία των αρχαίων πλοίων αποτελούνταν από διάφορα αντικείμενα, όπως κίνες κι αρχιτεκτονικά μέλη, αγάλματα χάλκινα ή μαρμάρινα, νομίσματα, σαρκοφάγους, κεραμίδες και δομικά υλικά, κανόνια, χρηστικά αντικείμενα του πληρώματος ανάμεσα τους, άγκυρες, αμφορείς και μνη ξεχνάμε και τους αστρολάβους.

Είδα συγκινημένος την περίφημη κόρη της Καλύμνου να κοιμάται στο ειδικό εργαστήριο συντήρησης, έτοιμη να αναστηθεί από τα μαγικά χέρια των συντηρητριών. Το άμορφο χάλκινο πρόσωπο απόκτησε την λάμψη του, μετά από επίπονες επεμβάσεις. Σήμερα στολίζει το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο και περιμένει την επιστροφή της στα πάτρια εδάφη.

Ο μηχανισμός των Αντικυθήρων, 80 π.Χ.

Ναυάγιο Βασιλικού Β.Σποράδων,
βυζαντινής εποχής

Ναυάγιο από τα Σκάτζουρα
Β.Σποράδων, κλασικής εποχής

Ο χρόνος παραμονής μου σ' αυτό το κτίριο ήταν πολύ ωφέλιμος από άποψη γνώσεων. Κατ' αρχάς γνώρισα πολλούς άλλους μακρινούς συγγενείς μου, που ήταν τύποι αμφορέων από διαφορετικά μέρη της Ελλάδας. Είχαμε διαφορές ως προς το ύψος, το πάχος της κοιλιάς, τις λαβές, την οξυπύθμενη απόληξη μας.

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του καθενός μας έκαναν τους αρχαιολόγους να μας κατατάσσουν σε διαφορετικούς τύπους, που συνήθως είχαν σχέση με την προέλευση μας ή το ναυάγιο στο οποίο βρεθήκαμε.

Ναυάγιο Τζελίου Β.Σποράδων, κλασικής
εποχής

Ναυάγιο από τα Σκάτζουρα Β.Σποράδων,
κλασικής εποχής

Δύτης με οθωμανικά νομίσματα του 18ου αιώνα από τη Ρόδο

Αριστερά, εμπερηστική πήλινη χειροβομβίδα οθωμανικής εποχής 18ου μ.Χ. αι.
Δεξιά, προϊστορική άγκυρα

Εγώ που ήμουν φιλομαθής και περίεργος έμαθα και πολλά άλλα πράγματα για την υποβρύχια αρχαιολογία.

Δεν είναι μόνο τα πλοία που ναυάγησαν στους αιώνες, αλλά και οικισμοί ολόκληροι που κατακλύστηκαν από τα νερά της θάλασσας, όταν ανέβηκε σταδιακά η στάθμη της.

Ευρήματα από τέτοιες βυθισμένες πολιτείες μας συντροφεύουν στις αποθήκες και στα εργαστήρια της Εφορείας Εναλίων που τείνει να γίνει η μόνιμη μας κατοικία, αν και ελπίζουμε πάντα σε καλύτερη τύχη, όπως την έκθεση μας σε κάποιο Μουσείο, για να μπορούν οι περαστικοί να θαυμάζουν τα κάλλη μας.

“Το μέλλον και η τύχη της αρχαιολογίας μας βρίσκονται στους βυθούς των ελληνικών θαλασσών” είπαν κάποτε σπουδαίοι αρχαιολόγοι.

Η ευτυχία της παραμονής μου στις αποθήκες της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων είναι ότι η γνώση δεν σταματάει ποτέ. Ερχόντουσαν κατά διαστήματα καινούργια ευρήματα, όχι μόνο αμφορείς, αλλά και αγγεία και χάλκινα τάλαντα, νομίσματα χρυσά, κοσμήματα, από όλα τα σημεία των ελληνικών βυθών, και μαζί με αυτά το ιστορικό ευρέσεως τους και η σημασία τους για το άνοιγμα των οριζώντων της υποβρύχιας αρχαιολογίας. Ίσως τελικά μια θέση άφωνου ευρήματος σε ένα Μουσείο να έχει μεγαλύτερη αίγλη, η θέση μου όμως εδώ στις Αποθήκες συνδέεται με τις έρευνες και τις επισημονικές ηλιαχτίδες του μέλλοντος.

* Οι φωτογραφίες είναι από το φωτογραφικό αρχείο της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων, του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, το βιβλίο της Έλσης Σπαθάρη «Αρμενίζοντας στον χρόνο» και το βιβλίο του Γ. Παπαθανασόπουλου «Νεοηθικά Κυκλαδικά».

Οθωμανικά νομίσματα του 18^{ου} μ.Χ. αι. από τη Ρόδο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΕΦΟΡΕΙΑ ΕΝΑΛΙΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ